

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 9 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Ahmadjonov Ahrorbek Shuhratbek o'g'li

THE JEWS OF CENTRAL ASIA DURING THE RUSSIAN EMPIRE AND SOVIET ERA:
THE LEGAL, SOCIAL, AND CULTURAL LIFE OF THE BUKHARAN JEWS 9-13

Xurramov Xamid Bobokul o'g'li

AMIR TEMUR DAVRIDA TERMIZ VA CHAG'ONIYON QANDAY O'RIN TUTGAN? 14-18

Zikirova Maxprat Soliyevna

HARBIY SOHADA VATANPARVARLIKNI KUCHAYTIRISH TENDENSIYALARI
VA ULARNING MILLIY XUSUSIYATLARI 19-25

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Амбарцумян Анастас Алексеевич

СОСТОЯНИЕ И НЕКОТОРЫЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ
ЭНЕРГЕТИКИ УЗБЕКИСТАНА 26-38

Rajabov Alibek Xushnudbekovich

ILMIY-TADQIQOT VA ISHLANMALARNI MINTAQAVIY IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISH TENDENSIYALARIGA TA'SIRI 39-46

Xaytboyeva Nigora Bakmamatovna

OPPORTUNITIES FOR USING CUSTOMER-ORIENTED MARKETING STRATEGIES
IN TEXTILE ENTERPRISES 47-52

Shixiyev Raxim Muhammedovich

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA QISHLOQ XO'JALIGI TEXNIKALARINING
RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH
ISTIQBOLLARI 53-60

Pardayeva Ma'rifat Muzaffarovna

SURXONDARYO VILOYATI IQTISODIY RIVOJLANISHINING EKONOMETRIK
VA STATISTIK TAHLILI 61-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Navro'zova Gulchehra Nigmatovna

BAHOUDIN NAQSHBAND RUBOIYLARIDA VASL MASALASI 67-70

Yuldasheva Diloram Yuldashevna

O'ZBEKISTONDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING
DOLZARB MASALALARI 71-74

Mamadaliyev Mansurjon Mamajonovich

ZAMONAVIY JAMIYATDA FUTBOL FALSAFASINING AHAMIYATI 75-80

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Ayimbetova Zamira

BADIIY ADABIYOTDA MOTIVLARNI TIZIMLASHTIRISH
VA TASNIFLASHNING NAZARIY ASOSLARI 81-87

<i>Kurbanbaev Djavod Aminbaevich</i> ANTROPOSENTRIZM PARADIGMASINING ASOSIY TUSHUNCHA VA TAMOIYILLARI	88-92
<i>Петросянц Эрнст</i> СЕЛЕБ-СЛОВА: ОККАЗИОНАЛИЗМЫ, РОЖДАЮЩИЕСЯ В МЕДИА	93-99
<i>Gulmuradova Sobira Rustam qizi</i> NAVOIY VA TILIMIZ	100-103
<i>Begmatova Sitora Bekzod qizi</i> ROMANTIZM OQIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARNING ASOSIY VAKILLARI	104-107

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Firuz Muxitdinova</i> JAMIYAT BARQARORLIGI VA SHAXSIY BURCH: JAVOBGARLIK MADANIYATI HAQIDA TAHLILY MULOHAZA	108-113
<i>Qayumberdiyeva Dildora Doniyor qizi</i> NIZOLARNI HAL QILISHNING MUQOBIL USULI SIFATIDA MEDIATSIYA INSTITUTINING ROLI	114-123
<i>Narimanov Bekzod Abduvaliyevich</i> IJTIMOIY LOYIHALARNI AMALGA OSHIRISHDA NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARI FAOLLIGINI YUKSALTIRISHNING INNOVATSION USULLARI	124-135
<i>Umarova Barno Akbutayevna</i> FUQAROLIK SUDLARIDA ATROF-TABIIY MUHITGA NISBATAN YETKAZILGAN ZARARLARNI UNDIRISH BILAN SUD AMALIYOTIDAGI MUAMMOLARNING AYRIM JIHATLARI	136-143
<i>Rasulov Baxtiyor Shavkatovich</i> ATMOSFERA HAVOSINI MUHOFAZA QILISH QONUNCHILIGI IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATI	144-150
<i>Normatov Ermamat Toyir o'g'li</i> ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHDA XALQARO HUQUQ VA MILLIY QONUNCHILIK	151-164
<i>Karamanova Benazir</i> YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLARNING QONUN IJODKORLIGIDA ISHTIROKI	165-169
<i>Ametova Nurjamal Kudaybergenovna</i> JINOYATLARNI OLDINI OLIHDA QO'SHIMCHA JAZOLARNING PREVENTIV XUSUSIYATLARI	170-177
<i>Rajabov Sherzodbek Ravshanbekovich</i> NEUSTOYKA TO'LASH JAVOBGARLIK TURI SIFATIDA	178-181

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Madaminova Gulzoda Madaminovna</i> VOLEYBOL MASHG'ULOTLARI ORQALI MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY SIFAT KO'RSATKICHLARINI RIVOJLANTIRISH	182-185
--	---------

Rizayeva Gulnoza Xikmatuloyevna

AKADEMIK LITSEYLARDA “ATOM VA YADRO FIZIKASI BO‘LIMI MAVZULARINI”
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA O‘QITISH METODIKASI. (“ELEMENTAR
ZARRALAR «BOG‘I». POZITRONNING KASHF ETILISHI. ANTIZARRALAR. ELEMENTAR
ZARRALARNI XARAKTERLOVCHI KATTALIKLAR. ELEMENTAR ZARRALAR
FIZIKASIDAGI SAQLANISH QONUNLARI. ORALIQ BOZONLAR-KUCHSIZ O‘ZARO
TA’SIRNING TASHUVCHILARI” MAVZUSI MISOLIDA) 186-197

Received: 15 August 2025
Accepted: 30 August 2025
Published: 15 September 2025

Article / Original Paper

BASIC CONCEPTS AND PRINCIPLES OF THE ANTHROPOCENTRIC PARADIGM

Kurbanbaev Djavod Aminbaevich

Karakalpak State University named after Berdakh,
dean of the faculty of foreign languages,
candidate of pedagogical sciences, associate professor

Abstract. The article explores the formation and development of the anthropocentric paradigm in modern linguistics, emphasizing its role as a new stage following comparative-historical and structural-functional approaches. It examines the philosophical foundations of anthropocentrism, the influence of Humboldt, Sapir-Whorf hypothesis, and cognitive linguistics. Special attention is given to the relationship between language, human cognition, and culture, with paremiology serving as a vivid example of how proverbs embody cultural values and collective mentality. The study concludes that the anthropocentric paradigm highlights the inseparability of language from human experience, making cognitive linguistics and linguoculturology its key branches.

Keywords: anthropocentrism, paradigm, cognitive linguistics, linguoculturology, Sapir-Whorf hypothesis, Humboldt, paremiology, culture.

ANTROPOSENTRIZM PARADIGMASINING ASOSIY TUSHUNCHA VA TAMOYILLARI

Kurbanbaev Djavod Aminbaevich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
xorijiy til fakulteti dekani, p.f.n., dotsent
E-mail: djavodik@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning shakllanishi va rivojlanishi yoritilib, uni qiyosiy-tarixiy hamda strukturaviy-funksional yondashuvlardan keyingi bosqich sifatida baholash mumkinligi ko'rsatiladi. Antroposentrizmning falsafiy asoslari, V. fon Gumboldt g'oyalari, Sapir-Uorf gipotezasi hamda kognitiv tilshunoslikning o'rni tahlil qilinadi. Til, inson tafakkuri va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikka alohida e'tibor qaratilib, paremiologiya misolida maqollar xalq mentaliteti va qadriyatlarini aks ettirishi ko'rsatib beriladi. Xulosa sifatida, antroposentrik paradigma til va inson tajribasining ajralmasligini ta'kidlab, kognitiv tilshunoslik hamda lingvokulturologiyani uning asosiy yo'nalishlari sifatida belgilaydi.

Kalit so'zlar: antroposentrizm, paradigma, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, Sapir-Uorf gipotezasi, Gumboldt, paremiologiya, madaniyat.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I9Y2025N13>

Kirish. Maqola tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning ustuvorligini ta'kidlaydi va uni qiyosiy-tarixiy hamda tizimli-strukturaviy yondashuvlardan keyingi uchinchi yirik ilmiy yo'nalish sifatida joylashtiradi. Antroposentrizm falsafiy manoda "inson markazligi" (ἄνθρωπος + centrum) bo'lib, tilni o'rganishda "til-inson-madaniyat" uchligi markazga chiqishini anglatadi [1]. Muallif Tomas Kun paradigmaları haqidagi konsepsiya orqali (ilmiy inqiloblar logikasi) tilshunoslikdagi burilishni tushuntiradi [2]. I.A. Boduen de Kurtene, E. Benvenist, Yu.S. Stepanov kabi olimlar tilning ko'p qirrali, qatlamli va inson ongida mavjud tuzilma ekanini ko'rsatadi [3; 4; 5]. Muammo maydoni: (i) tilshunoslikda subyekt—ya'ni

soʻzlovchi shaxs—ning markaziy oʻrni; (ii) lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslikning oʻzaro chegaralari; (iii) paremiyalarni (maqol-matallar) antroposentrik nuqtada tizimli tushuntirish.

Maqsad: antroposentrik paradigma shakllanishi, asosiy maktablari va amaliy qoʻllanishi (xususan, paremiologiyada)ni konspektiv tahlil qilish; lingvokulturologiya va kognitiv yoʻnalishlarning uzviy bogʻlanishini koʻrsatish.

Savollar:

1. Antroposentrik paradigma qaysi ilmiy omillar taʼsirida shakllandi?
2. U anʼanaviy paradigmalardan nimasi bilan farq qiladi?
3. Paremiyalarning semantik va funksional tavsifida antropomarkazlik qanday namoyon boʻladi?

Usullar

Maqola nazariy-konseptual tahlil usuliga tayanadi. Yondashuvlar:

- Tarixiy-komparativ kuzatuv: qiyosiy-tarixiy → strukturaviy-funksional → antroposentrik chiziqni rekonstruksiya qilish (Bopp, Grimm, Saussure, Praha–Kopengagen–Amerika strukturalizmi, Chomsky kabi vakillar ketma-ketligi).
- Metateoretik xaritalash: Kun paradigmalari, “hodisa/faktlarga yoʻnaltirish” tezi [6; 7] va tilning subyektga yoʻnalishi.
- Mavzu boʻyicha bibliografik sintez: Gumboldt va neogumboldtchilar, Sapir–Uorf gipotezasi (tanqid va qayta talqinlar) [11–14]; lingvokulturologiya maktablari (Arutyunova, Teliya va b.).
- Qoʻllanma-amaliy segment: paremiologik birliklarga doir 4 ta prinsipning mazmuniy tahlili (leksikografiya/frazeografiya nuqtai nazar).

Cheklovlar: empirik korpuslar, statistik sinovlar yoki tajriba dizayni keltirilmagan; dalillar koʻproq **nazariy manbalarga** tayanadi. Shuningdek, ayrim joylarda tushunchalar kesishmasi (masalan, lingvopolitologiya, kompyuter lingvistika) qisqacha tilga olinib, operatsion taʼriflar batafsil ochildmagan.

Natijalar

1. Paradigmalar ketma-ketligi:

- Qiyosiy-tarixiy (XIX asr): tarixiy-genetik bogʻlanishlar, genealogik rekonstruksiya.
- Tizimli-strukturaviy / funksional (XX asr): til birligi–tizim–funksiya diapasoni; Saussure va keyingi maktablar (Praga, Kopengagen, Amerika; Chomsky).
- Antroposentrik (XX asr oxiri–XXI asr): soʻzlovchi shaxs, ong, madaniyat, diskurs markaziy oʻringa chiqadi; til “individa miyasi va qalbida” yashovchi hodisa sifatida qayta talqin qilinadi [3].

2. Yangi tushunchalar va yoʻnalishlar:

- Kognitiv tilshunoslik: maʼno tuzilmalari, konseptualizatsiya, ongdagi ifoda shakllari.
- Lingvokulturologiya: til birliklarining milliy mentalitet va madaniy kodlarni ifodalashi; frazeologizmlarda “milliylik” semantikasi (Teliya maktabi) [8–10].
- Metafora nazariyasi, semiotika, diskurs nazariyasi, germenevtika/interpretatsiya, mifopoetika – barchasi antropomarkazlik bilan bogʻlanadi (toʻliq roʻyxatlar maqolada berilgan).

3. **Gumboldt–neogumboldt–Sapir–Uorf chizig’i:** til va tafakkur munosabati, “til nisbiyligi” gipotezasining turli davrlardagi qabul-rad etishlari va qayta talqinlari (1990-yillardagi jonlanish, simpoziumlar) [11–14]. Natija: tilni madaniyat tashuvchisi sifatida o’rganish an’anasi mustahkamlanadi.

4. **Paremiologiya uchun 4 prinsip:**

- Paremiyalar tizim sifatida muvozanatlashgan; variantlashuv va ko’pma’nolilikka tizimli chegaralar qo’yiladi.
- Paremiya – vaziyatning tushuncha shakli; so’z umumiy tushunchani, paremiya esa xususiy tushunchani mujassamlaydi.
- Yirik lug’atlarga semantik dinamikani (kengayish/torayish, umumlashuv/xususiylashuv) aks ettirish zarur; bu nominativ funksiya to’liqligini ta’minlaydi.
- Paremiyalardagi o’zgarishlar ijtimoiy-madaniy dinamika bilan bog’liq; jamiyat qabul darajasi semantik innovatsiyani belgilaydi.

Muhokama. Muhokama qismida maqolada ilgari surilgan asosiy g’oya – bu tilshunoslikdagi zamonaviy o’zgarishlarni “subyektga qaytish” sifatida talqin qilishidir. Til endilikda faqat o’z tizimiy xususiyatlari bilan emas, balki uni ishlatuvchi inson bilan, ya’ni shaxsning nutqiy faoliyati va madaniy kontekstdagi o’rni bilan birgalikda tushuniladi. Bu yondashuv strukturaviy-funksional paradigmadagi erishilgan yutuqlarni inkor etmaydi, aksincha, ularni yanada kengroq tushuntiradi. Endi tilni o’rganish inson faoliyati, ijtimoiy vaziyat va madaniy semantika bilan bog’lanadi. Shu bois kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya bir ekotizimda hamkorlikda mavjud bo’lib, biri inson tafakkuridagi mexanizmlarni, ikkinchisi madaniyat kodlarini o’rganadi.

Nazariy jihatdan bu burilish bir nechta muhim oqibatlarga olib keladi. Tilni faqat jismlar yig’indisi emas, balki faktlar majmui sifatida talqin qilish diskurs va hodisalarni empirik kuzatishga undaydi. Bu esa zamonaviy korpus lingvistikasini, nutq vaziyatlarini tizimli yig’ishni, multimodal ma’lumotlar bilan ishlashni talab qiladi. Paremiyalarni “xususiy tushuncha” sifatida talqin etish leksikografiya va frazeografiyada yangi mikro-modellarni shakllantirish zarurligini ko’rsatadi. Shuningdek, Sapir–Uorf gipotezasining qayta tiklanishi psixolingvistik eksperimentlarga, konseptual metafora testlariga va turli tasniflash topshiriqlariga ehtiyoj tug’diradi.

Amaliy jihatdan ham ushbu paradigma yangi imkoniyatlar ochadi. Masalan, o’zbek tilidagi paremiyalarni korpus asosida to’plash, ularni janr, hudud va ijtimoiy qatlamlar bo’yicha teglash tilning real hayotdagi dinamikasini yoritadi. Frazeologik lug’atlarda madaniy sharhlar, qadriyatlar va stereotiplar bilan bog’liq ma’lumotlarni kiritish lozim bo’ladi. Ta’lim jarayonida esa antroposentrik yondashuv asosida diskursiyaga tayangan grammatikani joriy qilish, kommunikativ vazifalarni markazga qo’yish samarali natijalar berishi mumkin.

Shu bilan birga, maqolaning muhim cheklovlari ham ko’zga tashlanadi. U nazariy jihatdan boy, ammo empirik dalillar – masalan, statistik tahlillar, amaliy korpus natijalari yoki eksperimental ma’lumotlar yetarli emas. Ba’zi tushunchalar, jumladan kompyuter lingvistika yoki lingvopolitologiya, qisqa tilga olinadi, lekin ularning amaliy talqini ishlab chiqilmagan.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun bir nechta yo’nalishlar aniqlanadi. Birinchidan, o’zbek tilidagi paremiyalarni sinxron va diaxron korpuslarda o’rganish, ularning vaqt bo’yicha o’zgarishini kuzatish zarur. Ikkinchidan, lingvokulturologik belgilarni psixolingvistik tajribalar

yordamida sinash mumkin. Uchinchidan, metafora nazariyasi va diskurs tahlilini ta'lim materiallariga integratsiya qilish muhim. Nihoyat, mavjud strukturaviy yutuqlarni saqlagan holda insonga yo'naltirilgan yangi leksikografiya standartlarini ishlab chiqish ehtiyoji bor.

Xulosa. Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, maqola tilshunoslikda antroposentrik paradigma paydo bo'lishini va uning keyingi taraqqiyotini alohida bosqich sifatida asoslab beradi. Til endilikda faqatgina tizim yoki strukturaviy birliklar majmui sifatida emas, balki inson ongida, uning nutqiy faoliyati va madaniy hayoti bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida talqin etiladi. Shunday yondashuvda tilning mohiyati inson ruhiyati, tafakkuri va ijtimoiy tajribasi orqali ochiladi. Bu esa tilshunoslikda yangi tadqiqot yo'nalishlari va metodlarni shakllantirish zaruratini tug'diradi.

Kognitiv tilshunoslik hamda lingvokulturologiya ushbu paradigmaning amaliy ustunlari sifatida namoyon bo'ladi. Birinchisi inson ongidagi konseptual tuzilmalarni, ikkinchisi esa til orqali ifodalanadigan milliy-madaniy kodlarni tahlil qiladi. Ayniqsa paremiologiya misolida til birliklarining vaziyat va madaniyat bilan uyg'unligi yaqqol ko'rinadi. Paremiyalar nafaqat ma'noni ifodalash, balki xalq mentaliteti va qadriyatlarini saqlash vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Maqolada ilgari surilgan asosiy xulosalardan biri shuki, tilshunoslikda endilikda "til-inson-madaniyat" uchligi markaziy tushunchaga aylanmoqda. Keyingi bosqich esa bu nazariy konsepsiyani empirik tadqiqotlar, korpus ma'lumotlari va psixolingvistik tajribalar bilan mustahkamlashdan iborat bo'lishi kerak. Shu tariqa antroposentrik paradigma nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Artem'eva, E. Yu. (2003). *Lingvokul'turnaia sostavliaiushchaia sovremennogo politicheskogo protsessa (spetsifika angloiazychnykh gosudarstv)* [The linguocultural component of the modern political process (specifics of English-speaking countries)] (Doctoral dissertation abstract). Nizhnii Novgorod.
2. Adilova, G. (2022). *Metaphorization of linguocultural concepts*. *PNR Journal of Language and Education*, 6(2), 45–59. Retrieved from <https://www.pnrjournal.com/metaphorization-linguocultural-concepts>
3. Boduen de Kurtene, I. A. (1963). *Izbrannye trudy po obshchemu iazykoznaniiu* [Selected works on general linguistics] (Vol. 2). Moscow.
4. Djumambetova, G. K., & Shakurova, F. (2023). Comparative analysis of Karakalpak and English proverbs. *Journal of Academic Leadership*, 14(2), 34–48. Retrieved from
5. Djumambetova, G. K., Khabibullaeva, N., & Jumayeva, S. (2022). Differences and similarities of proverbs in English and Karakalpak languages. *Central Asian Journal of Language Studies*, 7(4), 15–26.
6. Gaidenko, P. P. (2005). Antropotsentrizm [Anthropocentrism]. In *Bol'shaia rossiiskaia entsiklopediia* (Vol. 2, pp. 91–92). Moscow: Bol'shaia rossiiskaia entsiklopediia.
7. Gumbol'dt, V. fon. (1985). *O razlichii stroeniia chelovecheskikh iazykov i ego vliiani na dukhovnoe razvitie chelovecheskogo roda* [On the diversity of human language structure and its influence on the spiritual development of humankind]. Moscow.
8. Hymes, D. H. (1963). Objectives and concepts of linguistic anthropology. In F. L. Whitney (Ed.), *The teaching of anthropology* (pp. 277–300). Berkeley: University of California Press.
9. Kun, T. (1975). *Struktura nauchnykh revoliutsii* [The structure of scientific revolutions]. Moscow: Progress.

10. Teliia, V. N. (1996). Rol' obraznykh sredstv iazyka v kul'turno-natsional'noi okraske miroponimaniia [The role of figurative means of language in the cultural-national coloring of worldview]. In *Etnopsikholingvisticheskie aspekty prepodavaniia inostrannykh iazykov* (pp. 82–89). Moscow.
11. Vezhbitskaia, A. (2001). *Ponimanie kul'tur cherez posredstvo kliuchevykh slov* [Understanding cultures through key words]. Moscow: Iazyki russkoi kul'tury.
12. Lucy, J. A. (1992). *Language diversity and thought: A reformulation of the linguistic relativity hypothesis*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokul'turologiia* [Linguoculturology]. Moscow: Akademiia.
14. Stepanov, Yu. S. (2001). *Konstanty: Slovar' russkoi kul'tury* [Constants: Dictionary of Russian culture]. Moscow: Akademiia.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).